

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ HISTORY OF MEDICINE

Οι μέθοδοι αντισύλληψης των Βυζαντινών

Η αντισύλληψη αποτελούσε μια συνήθη πρακτική ελέγχου των γεννήσεων στη βυζαντινή κοινωνία. Ήταν μέθοδος η οποία χρησιμοποιείτο τόσο από γυναίκες όσο και από άνδρες. Τα αίτια της χρήσης της αντισύλληψης εντοπίζονταν στην πορνεία, στην οικονομική ένδεια της οικογένειας, στη διατήρηση της ωραιότητας του σώματος, στο μίσος προς τον σύζυγο ή στη διαφύλαξη της οικογένειας από εξωσυζυγικές σχέσεις. Οι ιατροί της εποχής αναφέρουν μια σειρά συνταγών, ουσιών και μεθόδων για την επίτευξη της αντισύλληψης, τονίζοντας παράλληλα την επικινδυνότητα και την ανεπάρκεια κάποιων από αυτές. Οι ουσίες που χρησιμοποιούνταν ήταν είτε φυτικές όπως η στρυχνίνη, ο κυρηνναϊκός οπός, η ρίζα πάνακος, είτε ζωικές όπως το δέρμα ή η μήτρα του ημίονου, ο εγκέφαλος του βατράχου, το λεόντειο λίπος και διάφορα χημικά προϊόντα όπως τοθειικό οξύ, το υδροχλωρικό οξύ ή το νιτρικό οξύ. Οι συνθετέστερες μορφές λήψης των αντισυλληπτικών σκευασμάτων ήταν τα χάπια, τα σιρόπια, οι αλοιφές και τα υπόθετα. Εκτός αυτών χρησιμοποιούνταν και διάφορα φυλαχτά και μαγικές προσευχές. Η αντισυλληπτική μέθοδος των ανδρών περιλάμβανε επάλειψη του ανδρικού μορίου πριν από τη συνουσία με διάφορα σκευάσματα, τα οποία θεωρούνταν σπερματοκτόνα. Πάντως, όλοι οι ιατροί της περιόδου τόνιζαν τη σπουδαιότητα της αντισύλληψης έναντι της έκτρωσης και ανέφεραν μια πλειάδα μεθόδων και συνταγών για την επίτευξή της.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με τις διδαχές που επικρατούσαν στον βυζαντινό κόσμο, η απόκτηση παιδιών στο πλαίσιο του γάμου εθεωρείτο απαραίτητη ...*τοῖς δὲ γεγαμηκόσι σκοπὸς ἢ παιδοποιοῖα*... επειδή αφ' ενός ολοκλήρωνε την οικογενειακή ευτυχία και αφ' ετέρου εξασφάλιζε τη συνέχεια της διαδοχής ...*φυσικὸς παῖδας τεκεῖν ἐντεῦθεν τὴν τοῦ γένους διαδοχὴν διαμένειν οἰόμενοι*... Η ατεκνία, αντίθετα, αντιμετωπιζόταν ως συμφορά ... *ταῖς γυναίξι, διὰ τοὺς ἄνδρας μάλιστα ἀφόρητον ἢ ἀπαιδία*²... ή θεωρείτο αποτέλεσμα αμαρτωλών πράξεων και συνιστούσε ὄνειδος. Στη βυζαντινή κοινωνία η άτεκνος βρισκόταν σε μειονεκτική θέση³⁻⁷ και συχνά επικαλείτο την παρέμβαση της Θείας Χάριτος προκειμένου να τεκνοποιήσει, ενώ τα αγιολογικά κείμενα αναφέρουν μια πληθώρα θαυματουργικών παρεμβάσεων, αφού σύμφωνα με τις πατερικές διδαχές ...*τὸ τεκεῖν ἄνωθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ οὔτε γυναικὸς φύσις, οὔτε συνουσία, οὔτε ἄλλο οὐδὲν αὐτάρκες πρὸς τοῦτο ἐστίν*...³ Εκτός όμως από την προσευχή δεν ήταν ασυνήθιστη και η χρήση διαφόρων συλληπτικών μέσων, με σκοπό την πολυπόθητη κύηση. Αυτά συνίσταντο σε αμφιβόλου ποιότητας φαρμακευτικές ουσίες και ελιξήρια, φυλαχτά, επωδές και διάφορες άλλες παγανιστικές πρακτικές. Αποτέλεσμα αυτών ήταν η έκθεση της ζωής της

γυναίκας με κίνδυνο, ενώ πολλές φορές δεν ήταν ασυνήθιστος και ο θάνατός της. Εκτός όμως από τη διαδικασία της σύλληψης υπήρχε και η αντίθετη διάσταση, αυτή της αντισύλληψης, πρακτική εξ ίσου διαδεδομένη στους κόλπους της βυζαντινής κοινωνίας.^{8,9} Τα αίτια εντοπίζονταν κυρίως στην πορνεία, στο μίσος προς τον σύζυγο, στη διατήρηση της αισθητικής του σώματος, στην οικονομική αδυναμία, στη φιλαργυρία κ.λπ.⁸ Οι πρακτικές της αντισύλληψης είχαν ευρύτατη διάδοση, γι' αυτό και οι ιατροί της περιόδου, αν και είχαν ως αρχή τους την Ιπποκρατική ρήση ...*οὐ δώσω δὲ οὐδὲ φάρμακον οὐδενὶ αἰτηθεῖς θανάσιμου, οὐδὲ ὑφηγήσομαι ξυμβουλίην τοιῆνδε· ὁμοίως δὲ οὐδὲ γυναικὶ πεσσὸν φθόριον δώσω*¹⁰... παρείχαν πληροφορίες και διάφορες συνταγές μέσω των συγγραμμάτων τους για την ασφαλή επίτευξη του εν λόγω στόχου.¹¹⁻¹⁴

2. ΠΗΓΕΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η συγγραφή του άρθρου πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Πρωτογενείς πηγές πληροφόρησης αποτέλεσαν τα έργα του Μοσχίου *Περὶ τῶν γυναικείων παθῶν*, το *Περὶ γυναικείων* του Σωρανού και το έργο του Αέτιου Αμιδινού *Περὶ τῶν ἐν μήτρᾳ παθῶν*,

ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ 2019, 36(5):657-661
ARCHIVES OF HELLENIC MEDICINE 2019, 36(5):657-661

Ν. Σταυρακάκης

Γενικό Νοσοκομείο Ηρακλείου
«Βενιζέλειο-Πανάειο», Ηράκλειο, Κρήτη

Methods of contraception
in Byzantium

Abstract at the end of the article

Λέξεις ευρετηρίου

Αντισύλληψη
Βυζαντινή αυτοκρατορία
Βυζαντινή Ιατρική

Υποβλήθηκε 21.9.2018
Εγκρίθηκε 26.11.2018

ήτοι λόγος εξκαιδέκατος και τελευταίος. Από τη σειρά της Ελληνικής Πατρολογίας χρησιμοποιήθηκαν έργα του Κλήμεντος Αλεξανδρείας, του Ιωάννου Χρυσοστόμου, του Νικήτα του Παφλαγόνος, του Αθηναγόρα και του Λέοντος Αυγούστου. Ακόμη, χρησιμοποιήθηκε ο Δ' τόμος από το έργο του Φαίδωνος Κουκουλέ *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, καθώς και το βιβλίο της Βακαλούδη *Αντισύλληψη και αμβλώσεις από την αρχαιότητα στο Βυζάντιο*. Επίσης, πραγματοποιήθηκε ανασκόπηση σε άρθρα-κείμενα με τη μέθοδο hand search. Εντοπίστηκαν 27 άρθρα, από τα οποία τα 12 χρησιμοποιήθηκαν λόγω της άμεσης σχέσης και συνάφειας με το θέμα.

3. ΑΝΤΙΣΥΛΛΗΨΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΥΛΛΗΠΤΙΚΑ

Εί γάρ τοῦ [μή] φθείρειν τὸ συλληφθέν πολὺ μᾶλλον συμφέρει τὸ μὴ συλλαβεῖν... αναφέρει ο Σωρανός, θέλοντας έτσι να τονίσει τη σπουδαιότητα της αντισύλληψης έναντι της έκτρωσης, γι' αυτό και στο σύγγραμμά του ασχολείται πρώτα με τα αντισυλληπτικά και μετά με τα εκτρωτικά φάρμακα.¹² Οι βασικές αρχές της αντισύλληψης εστιάζονταν στα εξής: (α) στην αποχή από τη σεξουαλική επαφή κατά την αρχή ή τη λήξη των καταμηνίων που θεωρούνταν οι γόνιμες ημέρες ... φυλάττεσθαι πρὸς συνουσιασμόν οἷον ἀρχομένων ἢ ληγόντων τῶν καταμηνίων...^{12,13} (β) στη διακεκομμένη συνουσία ... ὅταν ὁ ἀνὴρ ἀποκρίνειν τὸ σπέρμα μέλλι, κατέχειν χρῆ τὸ πνεῦμα καὶ μικρὸν ὑφέλκει ἑαυτήν, ὡς μὴ πορρωτέρω ἐν τῷ κύτει τῆς μήτρας τὸ σπέρμα ἀκοντισθῆναι...^{12,13} (γ) η γυναίκα μετά τη συνουσία να λαμβάνει στάση οκλαδόν, να πτερνίζεται και να σκουπίζει τον κόλπο της ή να πίνει κρύο νερό ... καὶ διαναστάσαν εὐθέως καὶ ὀκλάξ καθίσασαν ππαρμόν κινεῖν καὶ περιμάξασθαι τὸν κόλπον ἐπιμελῶς ἢ καὶ ψυχρὸν πίνειν...^{12,13} και (δ) επιπρόσθετα, συνίστατο η επάλειψη του στομίου της μήτρας με διάφορες ουσίες ή φαρμακευτικά σκευάσματα, τα οποία θεωρούνταν αντισυλληπτικά και βοηθούσαν στην επιτυχία του εγχειρήματος... ...συνεργεῖ δὲ τῆ ἀσυλληψία καὶ τὸ διαχρίειν τὸ στόμα τῆς ὑστέρας ἐλαίω παλαιῷ ἢ μέλιτι, ἢ κεδρία... ἢ ἐρίου τρυφεροῦ μᾶλλον ἐντιθέναι εἰς τὸ στόμα τῆς ὑστέρας... ἢ πρὸ τῶν συνουσιῶν πεσσοῖς χρῆσθαι...^{12,13}

3.1. Γυναικεία αντισυλληπτικά

Τα φάρμακα με τα οποία επιτυγχανόταν η γυναικεία αντισύλληψη διακρίνονταν σε δύο κύριες κατηγορίες. Στην πρώτη περιλαμβάνονταν τα θερμά αντισυλληπτικά, τα οποία είχαν και σπερματοκτόνο δράση ... ἐρεθίζοντα οὐ μόνον τὸ τοῦ ἀνδρὸς σπέρμα ἐναπομείναι καὶ ἐν τῷ κύτει τῆς μήτρας οὐ συγχωροῦσιν ἐλθεῖν... και στη δεύτερη τα στυπτικά, τα εμπλαστικά και τα ψυκτικά... εἰ μὲν στυπτικά εἶη καὶ ἐμπλαστικά καὶ ψυκτικά...¹² Ὡς στυπτικά αναφέρονταν

διάφορα ἄλατα, ὅπως ἄλατα μολύβδου, τα εμπλαστικά επαλείφονταν ή επιχρίονταν, ενώ τα ψυκτικά προκαλούσαν αγγειοσυστολή και περιλάμβαναν ένα ευρύτατο φάσμα στερεών ή υγρών ουσιών ὅπως υδροχλωρικό οξύ, αραιό θειικό ή νιτρικό οξύ, χλωριούχο νάτριο, νιτρικό αμμώνιο κ.λπ. Τα υλικά παρασκευής των αντισυλληπτικών διακρίνονταν σε φυτικής, ζωικής ή μεταλλικής προέλευσης.

Φυτικές αντισυλληπτικές ουσίες ήταν η στρυχνίνη, ο κυρηναιικός οπός, η ρίζα πάνακος, ο απήγανος ... Ὅπὸν κυρηναικόν, ὄπποπάνακα, πηγάνου φύλλα, ἴσα λειώσας ἀνάπλασε...¹² ο χυμός φτέρης, ο χυμός κέδρου κ.λπ. ... πρὸς δὲ τὸ μὴ συλλαβεῖν ποιεῖ πτέρεως ρίζα μετὰ γλυκέως πινομένη...

Ζωικής προέλευσης αντισυλληπτικά ήταν το δέρμα, οι ὄρχεις και η μήτρα του ημίονου,¹² η πυτία του λαγού, ο εγκέφαλος του βατράχου, το λεόντειο λίπος ... τὸ δὲ ἀτόκιον οὐ βατράχου ἐστὶν ἐγκέφαλος, ... τὸ δὲ ἀσύλληπτον οὐ στέαρ λεόντιον ... κ.λπ. Τα μεταλλικής προέλευσης υλικά, τα οποία χρησιμοποιούνταν περισσότερο για την αντισύλληψη ήταν το θειικό οξύ, το υδροχλωρικό οξύ ή το νιτρικό οξύ, η στυπτηρία γῆ και το ψυμμίθιον... βοθηεῖ δὲ τὴν ἀσυλληψία καὶ τὸ προχρίειν τὸ στόμιον τῆς μήτρας μέλιτι ἢ ὀποβαλάμω, ἢ κεδρία κατ' ἴδιαν καὶ μετὰ ψυμμίθιου ἢ κηρωτῆ μυρσίνινη ὑγρά ἐχούση ψυμμίθιον ἢ στυπτηρία...¹³ Το ψυμμίθιον είναι το λευκό του μολύβδου, ενώ η στυπτηρία γῆ είναι ένα ορυκτό διπλό θειικό ἄλας.⁹ Τα μεταλλικά προϊόντα συνήθως δεν χρησιμοποιούνταν μόνα τους, αλλά σε συνδυασμό με κάποιο φυτικό.¹³

Οι πιο συνηθισμένες μορφές λήψης των αντισυλληπτικών σκευασμάτων ήταν οι τροχίσκοι (χάπια), τα πόματα (σιρόπια), οι αλοιφές και τα υπόθετα (πεσσοί).⁹ Ο πεσσός ή πεσσάριον ή βαλάνιον ήταν υπόθετο με κύριο συστατικό το βούτυρο του κακάου ή το πήκτωμα γλυκερίνης με σχήμα ωοειδές για να εισάγεται στη μήτρα ή στον κόλπο ... σιδίων μέρη δύο, κηκιδων μέρος ἕν, λειώσας ἀνάπλασε βαλάνια μικρὰ καὶ ὑποτίθει μετὰ τὴν λήξιν τῶν καταμηνίων...¹³ Ήταν μικρού μεγέθους, σε σχήμα συνήθως βελανιδιού. Περιείχε αντισυλληπτικές ουσίες οι οποίες κυρίως συνίσταντο σε μεταλλικά ἄλατα και φυτικά παράγωγα.⁹ Ευρεία χρήση είχαν και τα επιθέματα γάζας, τα οποία ήταν μάλλινα και εμβαπτίζονταν συνήθως σε οίνο, αναμειγμένα με φυτικά προϊόντα ὅπως με τρίμματα φλοιού πεύκου και του θάμνου *rus coriaria* και τοποθετούνταν στο στόμιο της μήτρας 3 ὥρες πριν από τη συνουσία¹² ... πίτυος φλοιού, ρὸς βυρσοδεψικοῦ, ἐκάστου ἴσον τρίβει μετ' οἴνου σταμφυλίτου και προστίθει μετ' ἐρίου πρὸ τῆς συνουσίας καὶ μετὰ ὥρας β ἀφαιροῦσα ἢ γυνὴ συνουσιαζέτω... ἢ ... ψυμμίθιον μετ' ἐλαίου ἐν πεσσω πρὸ σμίξεως ἐντιθέτω¹³... Από τις αλοιφές, ευρύτατη χρήση είχε η αλοιφή από κιμωλία γῆ, η οποία παρασκευαζόταν από ἰσόποσα μέρη κιμωλίας γῆς και ρίζας πάνακος και η σκό-

νη αυτή αναμιγνυόταν με νερό μέχρι να λάβει τη μορφή αλοιφής.^{9,12} Από τα χάπια, το πιο συνηθισμένο ήταν ένα μείγμα από χυμό του φυτού πανάκεια, κυρηνναϊκού οπού και σπόρων πήγανου, το οποίο επικαλυπτόταν με κερί και ή καταπινόταν σκέτο και ακολουθούσε πόση οίνου ή νερού, ή το χάπι τοποθετείτο μέσα σε ποτό.⁹ Στα πόματα, ο κυρηνναϊκός οπός κατείχε εξέχουσα θέση στις αντισυλληπτικές ουσίες και μάλιστα θεωρείτο ιδιαίτερα αποτελεσματικός... *πινόμενος δὲ κωλύει τὴν σύλληψη ὅπως κυρηνναϊκὸς ὅσον ἐρεβίνθου μέγεθος μετὰ κυάθων δύο κράματος, διδόναι δὲ τοῦτον ἄπαξ τοῦ μηνός, κινεῖ γὰρ καὶ τὸ καταμήνιον...* Ὅπὸν κυρηνναϊκόν, ὀποπτάνακα, πηγάνου φύλλα, ἴσα λειώσας ἀνάπλασε καὶ παραπλάσας χυλῶ δίδου καταπίνεις κυάμου μέγεθος καὶ ἐπιρροφεῖτω οἶνον κεκρεμμένον, κίνει καὶ καταμήνια...¹³ Συνήθως, μετά την κατάποση του πόματος ακολουθούσε λήψη γλυκού κρασιού (κεκραμμένου οίνου). Επίσης, ατόκιο θεωρείτο το νερό στο οποίο έριχναν μέσα οι σιδηρουργοί το πυρωμένο σίδηρο για ψύξη, και συνεπώς η πόση του εμπόδιζε τη σύλληψη... *ἀτόκιον δὲ ἐστὶ καὶ τὸ τῶν χαλκῶν ὕδωρ, ἐν ᾧ σίδηρος ἀποσβέννυται, συνεχῶς πινόμενον καὶ μάλιστα μετὰ τὴν λήξιν τῶν καταμηνίων εὐθέως...*¹³ Πάντως, οι παραπάνω φαρμακευτικές ουσίες και οι συνταγές, αν και βρίσκονται σε ιατρικά κείμενα, αντιμετωπίζονται με επιφύλαξη αναφορικά με την αποτελεσματικότητά τους και τις επιπτώσεις που μπορεί να έχουν στην υγεία της γυναίκας.^{9,12,13}

3.2. Επωδές και περιάπτα

Εκτός από τα παραπάνω αντισυλληπτικά σκευάσματα, υπήρχαν και μορφές αντισύλληψης οι οποίες κινούνταν στη σφαίρα του μεταφυσικού και της μαγείας. Αυτές είχαν μια ευρύτατη διάδοση στους κόλπους της βυζαντινής κοινωνίας και η απήχησή τους ανάγκασε τους ιατρούς της εποχής να αποδοκιμάζουν τη χρήση τους μέσα από τα έργα τους.⁹ Τέτοιες μαγικές μορφές αντισύλληψης αποτελούσαν οι επωδές και τα περιάπτα.¹²

Επωδές ήταν οι μαγικές ευχές που απαγγέλλονταν για την αποφυγή της κύησης. Σε λαϊκές συνταγές του βου και του 7ου αιώνα μ.Χ. αναφέρονται τέτοιου είδους επικλήσεις και απαγγελίες, με σκοπό την αντισύλληψη, όπως «...πρὸς τὸ μὴ συλλαβεῖν. "...ὠχθια, διαφυλάξατε ἀπὸ τοῦ σύλ[ληπτικοῦ] αὐτοδαίμονος..."» ἢ «...αἰθ' ὄφελος ἄγονος/τὰ ἔμμεναι ἄγαμ] ὅς ἀπολέσθαι...».⁹

Τα περιάπτα ήταν φυλαχτά, τα οποία χρησιμοποιούνταν για να επιτευχθεί η αντισύλληψη. Ο τρόπος λειτουργίας τους στηριζόταν στην αρχή της αντιπάθειας, με τους ιατρούς να τονίζουν την αναποτελεσματικότητά τους. Εν τούτοις, αυτά είχαν μια ευρύτατη χρήση... *Οἱ δὲ καὶ περιάπτοι ἐχρήσαντο πολλὰ τὰ τῆς ἀντιπαθείας λόγῳ ποιεῖν νομίζοντες...*¹²

Επρόκειτο περί μικρών φυλαχτών, που περιείχαν ζωικές ή φυτικές ουσίες στις οποίες απέδιδαν μαγικές ιδιότητες. Ορισμένες ουσίες μνημονεύονται και σε ιατρικά κείμενα, όπως του Διοσκουρίδη, ο οποίος αναφέρει ότι το φυτό *ἀσπληνος* θεωρείται ότι έχει αντισυλληπτικές ιδιότητες όταν φορεθεί ως φυλαχτό μαζί με σπλή ημιόνου (μουλαριού). Η μήτρα της ημιόνου είχε ευρύτατη χρήση στα αντισυλληπτικά φυλαχτά και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η ημιόνος είναι στείρα. Επομένως, η χρήση της λειτουργούσε αποτρεπτικά στην κύηση βάσει της αρχής της αντιπάθειας που δέσποζε στη λογική των φυλαχτών... *ἐν οἷς μήτρας ἡμιόνων καὶ τὸν ἐν τοῖς ὠσί ρύπον αὐτῶν καὶ ἄλλα πλείονα τούτων...*⁹ Αυτού του είδους οι αντισυλληπτικές μέθοδοι καταδικάζονταν από τους ιατρούς και τονιζόταν η αναποτελεσματικότητά τους... *ἄπερ ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων φαίνονται ψευδῆ...*¹² Παρά την ιατρική απαξίωση όμως των συγκεκριμένων μεθόδων, εν τούτοις αναφέρονται στα ιατρικά κείμενα, με τον Αέτιο να περιγράφει μια πληθώρα αντισυλληπτικών περιάπτων, κάποια από τα οποία θεωρεί ιδιαίτερα αποτελεσματικά, όπως το αντισυλληπτικό φυλαχτό αποτελούμενο από ήπαρ γάτας που τοποθετείται στο αριστερό πόδι της γυναίκας ή την τοποθέτηση στον ομφαλό της φυλαχτού αποτελούμενου από ὄρχεις γάτου... *Ἦπαρ γαλῆς ἐν σωλήνι εἰς τὸν ἀριστερὸν πόδα ἢ τοὺς ὄρχεις τοῦ ζώου αὐτοῦ ἐν σωλήνι περὶ τὸν ὀμφαλὸν φορεῖτο...*¹³ ή ένα άλλο φυλαχτό αποτελούμενο από λίπος λεόντειας μήτρας, το οποίο τοποθετούμενο μέσα σε ελεφαντοστέινο μικρό αγγείο σχήματος χύτρας προσφέρει τα μέγιστα στην αντισύλληψη... *στῆαρ λεοντείας μήτρας ἐν κυθριδίῳ ἐλεφαντίνῳ φορεῖτο, ἐστὶ γὰρ ἐνεργέστατον...*¹³ Ο Μοσχίων συστήνει ως αποτελεσματικότερο αντισυλληπτικό το εξής: *... ὑοσκίαμου πόμμα τρίψας μετὰ γάλακτος ἱππίου καὶ ἔμβαλε εἰς δῆρμα ἐλάφου καὶ ἐπίδωσον εἰς τὸν βραχίονα αὐτῆς, καὶ θαυμάσεις...*¹¹ Άλλα περιάπτα τα οποία συστήνονταν ως ιδιαίτερα αποτελεσματικά ήταν: *...αἷμα γυναικὸς ἐκ τῶν καταμηνίων ξηρὸν ἐνδεθὲν ἡμιονεῖῳ ἢ ἐλαφείῳ δῆρματι καὶ περιεφθέν... μυρικής ξύλον καὲν καὶ σβεσθὲν ἐν ἰδίῳ καταμηνίῳ περιεπτόμενον βραχίονι...*

4. ΑΝΔΡΙΚΑ ΑΝΤΙΣΥΛΛΗΠΤΙΚΑ

Στη βυζαντινή κοινωνία, εκτός από τις γυναίκες, αντισυλληπτικές ουσίες χρησιμοποιούσαν και οι άνδρες. Οι εν λόγω ουσίες συνήθως επαλείφονταν στο ανδρικό μόριο πριν από τη συνουσία, και δεν αναφέρεται πέραν των επαλείψεων κάποια άλλη μορφή χρήσης ή λήψης αυτών των ουσιών. Μια συνήθης ουσία ήταν η κεδρία ρητίνη, της οποίας τη χρήση συνιστούσαν για την επάλειψη του ανδρικού μορίου.⁹ Ο κέδρος ήταν ένα ευρύτατο αντισυλληπτικό υλικό και γι' αυτό επαλειφόταν στα γεννητικά

όργανα πριν από τη συνουσία. Ένας άλλος τρόπος ήταν η ταυτόχρονη επάλειψη του υπογάστριου άνδρα και γυναίκας με λειωμένο μυελό γύπα.⁹ Ο Αέτιος της Αμιδας συστήνει στον άνδρα να αλείψει με άλμη, στυπτηρία σχιστή ή σίδιον ή κικκίδες και αφού τα λειώσει με ξύδι να κάνει επάλειψη του μορίου του πριν από τη συνουσία ...ὁ ἀνὴρ τινι τῶν στυπτικῶν χριέσθω, οἷον {στυπτηρία} σχιστή ἢ σιδίου ἢ κηκίδων μετὰ ὄξους λειωθέντων, ἄλμη προανιψάμενος καὶ οὐ γονιμοποιήσει...¹³ Μια άλλη ουσία, η οποία επαλειφόταν και αυτή στο ανδρικό μόριο, αναφέρεται από τον Ορειβάσιο. Ο διάσημος ιατρός σύστηνε πριν από τον συνουσιασμό την επάλειψη του ανδρικού μορίου με ἡδύοσμον λειῶν (μέντα)...προστίθεται δὲ πρὸς τὸ μὴ συλλαμβάνειν πρὸ τῆς συνόδου ἡδύοσμον λειῶν καὶ τὸ αἰδοῖον δὲ τοῦ ἀνδρὸς τῷ χυλῷ περιχρισθέν...¹⁵

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η αντισύλληψη ήταν ευρύτατα διαδεδομένη στους κόλπους της βυζαντινής κοινωνίας. Παρά τις πατερικές επιταγές και τις θεολογικές διδαχές, οι βυζαντινές και οι βυζαντινοί κατέφευγαν σε αντισυλληπτικές μεθόδους για τον έλεγχο των γεννήσεων. Τα αίτια ανάγονται στην οικονομική ένδεια, στο μίσος προς τον σύζυγο, στην επιτήδευση της ωραιότητας του σώματος, στην πορνεία, στην προστασία του γάμου από εξωσυζυγικές σχέσεις κ.λπ. Οι ιατροί της εποχής συστήνουν διάφορες ουσίες και μεθόδους αντισύλληψης, οι οποίες απευθύνονται σε άνδρες και περισσότερο σε γυναίκες. Εκτός από τις καθαρά ιατρικές μεθόδους, αναφέρονται και μέθοδοι οι οποίες άπτονται της μαγείας και του υπερφυσικού, με χρήση φυλαχτών και επικλήσεων.

ABSTRACT

Methods of contraception in Byzantium

N. STAVRAKAKIS

“Venizelio-Panania” General Hospital of Heraklion, Heraklion, Crete, Greece

Archives of Hellenic Medicine 2019, 36(5):657–661

Contraception was a common practice of birth control in Byzantine society. It was a method that was used by both women and men. The reasons for contraceptive use, ranged from prostitution to the family poverty, preservation of the body's beauty, hatred towards the spouse, and even preservation of the family in the case of an extramarital relationship. Doctors of that era report a variety of prescriptions, substances and methods used to achieve contraception, highlighting the risks and the inadequacy of some of the methods. The substances used were either derived from plants, such as strychnine, cynarobic and pancreatic root, or animals, such as the skin or the uterus of the calf, frog's brain and lion fat, and various chemicals such as sulphuric, hydrochloride or nitric acid. The most common forms of contraceptive formulations were pills, syrups, ointments and vaginal pessaries. Apart from these physical methods, a variety of amulets and magical prayers were used. The contraceptive method used by men involved spreading various formulations that were considered spermicidal over the penis before intercourse. The majority of doctors of this period stressed the importance of contraception rather than abortion; therefore reporting a multitude of methods and prescriptions to prevent conception.

Key words: Byzantine empire, Byzantine medicine, Contraception

Βιβλιογραφία

1. ΚΛΗΜΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ. *Παιδαγωγός, λόγος Β*. Εκδόσεις Βυζάντιον, Θεσσαλονίκη, 1992:10, 83
2. ΙΩΑΝΝΗΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ. Βίος του όσιου πατρός ἡμῶν Ἰωάννου του Δαμασκηνού. Στο: Migne JP (Επιμ.) *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*. Fratres-Migne, Παρίσι, 1864:94, 444
3. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ. Λόγος Α. Στο: Migne JP (Επιμ.) *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*. Fratres-Migne, Παρίσι, 1862:639
4. ΝΙΚΗΤΑΣ ΠΑΦΛΑΓΩΝ. Τῶν πάνυ Ἀποστόλων ἐγκωμιαστικοὶ λόγοι. Στο: Migne JP (Επιμ.) *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*. Fratres-Migne, Παρίσι, 1862:24, 105
5. ΕΥΤΥΧΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ. Στο: Migne JP (Επιμ.) *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*. Fratres-Migne, Παρίσι, 1862:86, 2325C
6. ΝΙΚΟΛΑΟΥ Κ. *Η γυναίκα στη μέση Βυζαντινή εποχή*. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα, 2005
7. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ. Προς Κορινθίους Α', ομιλία ΙΒ. Στο: Migne JP (Επιμ.) *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*. Fratres-Migne, Παρίσι, 1862:61, 106
8. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ Φ. *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*. Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα, 1951

9. ΒΑΚΑΛΟΥΔΗ Α. *Αντισύλληψη και αμβλώσεις από την αρχαιότητα στο Βυζάντιο*. Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα, 2003
10. ΤΣΕΚΟΥ Ν. Ιπποκράτης: Πατέρας της Ιατρικής, αλλά ποιας Ιατρικής; *Hol Life* 2010, 35:16–18
11. ORIVASII. Synopsis ad Evstathium, libri ad Evnarium. Στο: *Corpus Medicorum Graecorum*. Ioannes Reader, Lipsiae et Berolini, 1926
12. ΨΕΛΛΟΣ Μ. Ιστορικοί λόγοι, έπιστολαί και άλλα ανέκδοτα: Τῷ μεγάλῳ δρουγγαρίῳ κύρ Κωνσταντίνῳ ἀξιούντι ἐλθεῖν εἰς γάμον. Στο: Σάθα ΚΝ (Επιμ.) *Μεσαιωνική βιβλιοθήκη*. Εκδόσεις Πελεκάνος, Αθήνα, 2014:5, 327
13. ΒΑΚΑΛΟΥΔΗ Α. *Η εξέλιξη της μαγείας από την αρχαιότητα έως τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες*. Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα, 2001
14. ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗΣ. *Περί ύλης Ιατρικής: Λόγοι πέντε (αποσπάσματα)*. Εκδόσεις Ζήτρος, Αθήνα, 2006
15. ΕΥΤΥΧΙΑΔΗΣ Α. *Εισαγωγή εις την Βυζαντινήν θεραπευτικήν*. Εκδόσεις Παρισιάνος, Αθήνα, 1983

Corresponding author:

N. Stavrakakis, P.O. Box 621, 715 00 Kokkini Hani, Heraklion, Crete, Greece

e-mail: nstayrakakis@hotmail.com
